

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	زاهدی اصل، محمد.
عنوان و نام پدید آور:	ویرایش ۲. مبانی رفاه اجتماعی / تألیف محمد زاهدی اصل.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری:	۳۲۵ ص.: مصور، جدول، نمودار، وزیری.
فروست:	انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ ۲۴۵/۳.
شابک:	۱۹-۷-۰۲۱۷-۹۶۴-۹۷۸: ۳۰۰۰۰ تومان
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا.
یادداشت:	چاپ اول: ۱۳۸۱.
یادداشت:	کتابنامه.
موضوع:	رفاه اجتماعی--ایران
موضوع:	خدمات اجتماعی--ایران
شناسه افزوده:	رفاه اجتماعی
شناسه افزوده:	دانشگاه علامه طباطبائی.
رده بندی کنگره:	۱۴۰۲ ز ۳۸۵/۲۲ HV
رده بندی دیویی:	۳۶۱/۶۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۹۳۸۷۹۶۱

مبانی رفاه اجتماعی

مؤلف:

دکتر محمد زاهدی اصل

عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

ویرایش دوم، چاپ سوم

مبانی رفاه اجتماعی

مؤلف:

دکتر محمد زاهدی اصل

زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۱۷-۰۱۹-۷

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی

سرپرستار: دکتر زهرا محمدیان ناظر فنی: عبدالرضا گودرزی

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی؛ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۳۴۸۷

فروشگاه آنلاین انتشارات book.atu.ac.ir

سایت مرکز چاپ و انتشارات press.atu.ac.ir

سایت فروشگاه الکترونیکی <https://mybooket.com/atu>

آدرس فروشگاه مرکزی: تهران انتهای بلوار دهکده المپیک، دانشگاه علامه طباطبائی

نیش درب ورودی میدان ورزش تلفن: ۴۸۳۹۲۶۵۹ همراه: ۰۹۹۰۲۴۹۹۹۸۵

ویرایش دوم، چاپ سوم ۱۴۰۲ شمارگان: ۱۰۰ قیمت: ۳۰۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار چاپ اول تا سوم	الف
مقدمه	۲
بخش اول - رفاه اجتماعی چیست؟	۱۴
مقدمه‌ای بر مفهوم رفاه اجتماعی	۱۴
فصل اول - تعاریف و مفاهیم مربوط به رفاه اجتماعی	۱۶
فصل دوم - مفهوم عام و مفهوم خاص رفاه اجتماعی	۲۶
فصل سوم - نظریه‌های مربوط به رفاه اجتماعی	۳۲
فصل چهارم - فلسفه رفاه اجتماعی	۴۰
بخش دوم - سیر تاریخی رفاه اجتماعی	۴۸
فصل اول - تاریخچه رفاه اجتماعی در جهان	۵۰
فصل دوم - تاریخچه رفاه اجتماعی در ایران	۶۴
بخش سوم - اهداف برنامه‌های رفاه اجتماعی در ایران	۷۶
فصل اول اهداف قبل و بعد از انقلاب	۷۸
الف - اهداف رفاه اجتماعی در قبل از انقلاب	۷۸
ب - اهداف رفاه اجتماعی بعد از انقلاب	۸۷
برخی از اهداف رفاهی برنامه اول توسعه	۹۱
برخی از رهنمودهای کلی برنامه سوم	۹۳
برنامه چهارم توسعه و سند چشم‌انداز:	۹۴
فصل دوم - رفاه اجتماعی و توسعه اجتماعی	۱۰۰
فقر و آسیب‌های اجتماعی	۱۰۲

انواع فقر.....	۱۰۵
رابطه فقر و پدیده‌های آسیب‌شناختی	۱۰۶
نگاهی به دیدگاه‌های آسیب‌شناسی اجتماعی	۱۰۶
بررسی شاخص‌های فقر موثر در آسیب‌های اجتماعی	۱۰۹
توزیع مجدد درآمدها	۱۱۳
نقش توزیع مجدد درآمد	۱۱۳
فصل سوم - بخش بهزیستی و رفاه اجتماعی	۱۱۶
الف - بخش بهزیستی و زمینه‌های مربوط به آن	۱۱۶
ب - مشکلات و تنگناهای بخش بهزیستی:	۱۳۴
بخش چهارم - شاخص‌های عمده رفاه اجتماعی	۱۳۸
فصل اول - شاخص‌های رفاه اجتماعی چیست؟	۱۳۸
فصل دوم - جمعیت و رفاه اجتماعی	۱۴۸
فصل سوم - تغذیه، بهداشت، درمان و رفاه اجتماعی	۱۶۴
الف - تغذیه و رفاه اجتماعی	۱۶۴
ب - بهداشت، درمان و رفاه اجتماعی	۱۷۰
فصل چهارم - اشتغال، درآمد و رفاه اجتماعی	۱۸۸
الف - شاخص‌های اشتغال	۱۸۹
ب - شاخص‌های درآمد و هزینه	۲۱۱
فصل پنجم - تعلیم و تربیت و رفاه اجتماعی	۲۲۴
شاخص‌های آموزشی	۲۲۵
فصل ششم - مسکن، فراغت و رفاه اجتماعی	۲۴۶
الف - مسکن و رفاه اجتماعی	۲۴۶
ب - فراغت و رفاه اجتماعی	۲۵۵

۲۶۸	بخش پنجم - زمینه‌های (مشمولان) رفاه اجتماعی
۲۷۰	فصل اول - رفاه کودکان
۲۷۰	الف - رفاه کودک، مفهوم و ابعاد آن
۲۷۶	ب - رفاه اجتماعی در دوره‌های مختلف زندگی کودک
۲۷۸	ج - سازمان‌هایی که در زمینه رفاه کودکان دارای مسئولیت هستند
۲۸۲	د - اسلام و رفاه کودک
۲۸۴	فصل دوم - رفاه سالمندان
۲۸۴	الف - سالمندی چیست؟
۲۸۷	ب - مسائل و مشکلات سالمندان
۲۹۰	ج - اقداماتی که در مورد رفاه سالمندان از سوی دولت لازم است انجام گیرد
۲۹۱	د - مؤسسات مسئول در امور مربوط به رفاه سالمندان
۲۹۱	ه - اسلام و سالمندان
۲۹۴	فصل سوم - رفاه کارگران
۲۹۴	الف - کارگر کیست؟
۲۹۵	ب - رفاه کارگران و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی
۲۹۸	ج - دولت و حقوق کارگر
۳۰۴	فصل چهارم - رفاه معلولان
۳۰۴	الف - معلول و تقسیم‌بندی آن
۳۰۹	ب - توانبخشی معلولین
۳۱۱	ج - سازمان‌های مسئول در امور معلولان
۳۱۴	فصل پنجم - رفاه کشاورزان (روستاییان)
۳۱۴	الف - ویژگی‌های جوامع روستایی ایران
۳۱۷	ب - زمینه‌های مربوط به رفاه روستائیان
۳۱۸	ج - اهمّ فعالیت‌های رفاهی انجام شده برای کشاورزان
۳۲۰	د - سازمان‌های مسئول در زمینه رفاه اجتماعی روستاییان

بخش ششم - مؤسسات خدمات اجتماعی و جایگاه آنها در تأمین رفاه اجتماعی	۳۲۶
فصل اول - مؤسسات خدمات اجتماعی و انواع آن	۳۲۶
فصل دوم - وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی	۳۳۰
فصل سوم - سازمان بهزیستی کشور، اهداف، وظایف و وضعیت آن	۳۳۴
چگونگی تشکیل این سازمان	۳۳۴
ب - اهداف اساسی سازمان	۳۳۶
ج - وظایف اجرایی	۳۳۶
د - تشکیلات سازمان بهزیستی کشور	۳۳۸
ه - تحولات سازمان بهزیستی:	۳۳۹
فصل دوم - سازمان تأمین اجتماعی، ارکان، تکالیف و موضوع آن	۳۴۴
الف - تاریخچه و ارکان سازمان	۳۴۴
ب - اهداف اساسی سازمان	۳۴۷
ج - وظایف و اختیارات سازمان	۳۴۷
د - ارکان و تشکیلات سازمان	۳۴۷
ه - موضوع قانون تأمین اجتماعی: عبارت است از:	۳۵۱
فصل پنجم - جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران	۳۵۴
۱- سیر تاریخی جمعیت	۳۵۴
۲- اهداف جمعیت	۳۵۵
۳- وظایف اساسی جمعیت	۳۵۵
واژه‌نامه انگلیسی - فارسی	۳۶۲
واژه‌نامه فارسی - انگلیسی	۳۷۰
فهرست منابع	۳۸۰

فهرست جداول

- جدول شماره ۱- مجموعه آمار و اطلاعات مراکز تحت پوشش سازمان بهزیستی براساس سالنامه ۱۳۹۸ ۱۲۲
- جدول شماره ۲- تعداد خانوارهای مستمری‌بگیر سازمان بهزیستی کشور ۱۲۴
- جدول شماره ۳- واحدهای خدمت رسانی، خانوارها و مددجویان مورد حمایت کمیته امام خمینی ۱۲۴
- جدول شماره ۴- خدمات ارائه شده به مددجویان توسط کمیته امداد امام خمینی و مبلغ پرداخت شده ۱۲۵
- جدول شماره ۵- تعداد افراد خانوارهای شاهد تحت پوشش بنیاد شهید و امور ایثارگران برحسب نوع خویشاوندی ۱۲۷
- جدول شماره ۶- خدمات ارائه شده به خانوارهای شاهد، جانبازان و آزادگان تحت پوشش بنیاد شهید و امور ایثارگران برحسب مبلغ پرداخت شده ۱۲۸
- جدول شماره ۷- تعداد جانبازان تحت پوشش بنیاد شهید و امور ایثارگران بر حسب درصد جانبازی ۱۲۹
- جدول شماره ۸- تعداد جانبازان حقوق‌بگیر تحت پوشش بنیاد شهید و امور ایثارگران و مبلغ پرداختی به آنان ۱۲۹
- جدول شماره ۹- تعداد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۱۳۰
- جدول شماره ۱۰- تعداد مستمری‌بگیران تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی و مبلغ پرداختی به آنان ۱۳۰
- جدول شماره ۱۱- بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۱۳۱
- جدول شماره ۱۲- حقوق بگیران صندوق بازنشستگی کشوری بر حسب سال بازنشستگی، نوع آن و جنس ۱۳۲
- جدول شماره ۱۳- حقوق بگیران صندوق بازنشستگی کشوری به تفکیک حالت بازنشستگی و مبلغ پرداختی به آنان ۱۳۳
- جدول شماره ۱۴- تعداد اعضاء و کارگزاری‌های صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستائیان و عشایر ۱۳۴
- جدول شماره ۱۵- وضعیت پیش‌بینی جمعیتی کشور در برنامه اول توسعه ۱۵۲
- جدول شماره ۱۶- جمعیت و متوسط رشد سالانه ۱۵۶
- جدول شماره ۱۷- جمعیت برحسب گروه‌های سنی ۱۵۷
- جدول شماره ۱۸- جمعیت برحسب جنس و گروه‌های عمده سنی: آبان ۱۳۹۵ ۱۵۸
- جدول شماره ۱۹- خانوار و جمعیت برحسب جنس در نقاط شهری و روستایی ۱۵۹
- جدول شماره ۲۰- طبقه‌بندی جمعیتی شهرها ۱۶۰

- جدول شماره ۲۱- طبقه‌بندی جمعیتی آبادی‌های دارای سکنه ۱۶۰
- جدول شماره ۲۲- خانوارهای معمولی برحسب تعداد افراد در خانوار ۱۶۱
- جدول شماره ۲۳- ولادت ثبت شده بر حسب جنس در نقاط شهری و روستایی ۱۶۱
- جدول شماره ۲۴- ازدواج و طلاق ثبت شده در نقاط شهری و روستایی ۱۶۲
- جدول شماره ۲۵- میانگین و میانه سنی جمعیت بر حسب جنس در نقاط شهری و روستایی ۱۶۲
- جدول شماره ۲۶- میانگین سن (۱) در اولین ازدواج بر حسب جنس در نقاط شهری و روستایی ... ۱۶۳
- جدول شماره ۲۷- کارکنان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی برحسب گروه شغلی ۱۷۴
- جدول شماره ۲۸- پزشکان و دکترای تخصصی شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی برحسب رشته
و نوع تخصص ۱۷۶
- جدول شماره ۲۹- پیراپزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی برحسب رشته و نوع تخصص .. ۱۷۷
- جدول شماره ۳۰- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود برحسب نوع
وابستگی ۱۸۱
- جدول شماره ۳۱- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی ۱۸۳
- جدول شماره ۳۲- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی ۱۸۴
- جدول شماره ۳۳- تعداد درمانگاه‌های عمومی و تخصصی بر حسب نوع وابستگی ۱۸۵
- جدول شماره ۳۴- توزیع نسبی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برحسب وضع فعالیت و جنس در نقاط
شهری و روستایی (درصد)..... ۱۹۲
- جدول شماره ۳۵- نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر به تفکیک
استان در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ ۱۹۶
- جدول شماره ۳۶- نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب
جنس به تفکیک استان: ۱۳۹۸ ۱۹۹
- جدول شماره ۳۷- توزیع نسبی شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر بر حسب گروه‌های عمده فعالیت: ۱۳۹۸ . ۲۰۲
- جدول شماره ۳۸- توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب گروه‌های عمده شغلی ۲۰۳
- جدول شماره ۳۹- توزیع نسبی جمعیت شاغل و بیکار (جویای کار) ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب
وضع سواد و سطح تحصیلات ۲۰۴
- جدول شماره ۴۰- کارکنان دولت بر حسب نوع تبعیت از قوانین و مقررات استخدامی و جنس ۲۰۷
- جدول شماره ۴۱- کارکنان تابع قانون مدیریت خدمات کشوری و سایر مقررات استخدامی ۲۰۸
- جدول شماره ۴۲- کارکنان تابع قانون مدیریت خدمات کشوری و سایر مقررات استخدامی
برحسب مدرک تحصیلی ۲۰۹

جدول شماره ۴۳- متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری و روستایی بر حسب انواع منابع تأمین درآمد.....	۲۱۳
جدول شماره ۴۴- متوسط هزینه‌های خالص سالانه یک خانوار شهری و روستایی.....	۲۱۷
جدول شماره ۴۵- متوسط هزینه‌های خوراکی و دخانی خالص سالانه یک خانوار شهری برحسب اقلام عمده	۲۱۸
جدول شماره ۴۶- متوسط هزینه‌های خوراکی و دخانی خالص سالانه یک خانوار روستایی برحسب اقلام عمده	۲۱۹
جدول شماره ۴۷- متوسط هزینه‌های غیرخوراکی خالص سالانه یک خانوار شهری برحسب اقلام عمده.....	۲۲۰
جدول شماره ۴۸- متوسط هزینه‌های غیرخوراکی خالص سالانه یک خانوار روستایی برحسب اقلام عمده.....	۲۲۱
جدول شماره ۴۹- تعداد باسوادان برحسب جنس در نقاط شهری و روستایی.....	۲۲۹
جدول شماره ۵۰- جمعیت ۶ ساله و بیشتر، تعداد باسوادان و نرخ باسوادی بر حسب جنس و سن	۲۳۰
جدول شماره ۵۱- دانش‌آموزان و کارکنان آموزشی، بر حسب دوره‌های تحصیلی	۲۳۲
جدول شماره ۵۲- دانش‌آموزان و کارکنان آموزشی وزارت آموزش و پرورش (۱) بر حسب استان سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸.....	۲۳۳
جدول شماره ۵۳- دانشجویان دوره‌های مختلف تحصیلی مؤسسات آموزش عالی بر حسب گروه عمده رشته تحصیلی و جنس	۲۳۸
جدول شماره ۵۴- دانشجویان دوره مختلف تحصیلی مؤسسات آموزش عالی برحسب استان و جنس.....	۲۳۹
جدول شماره ۵۵- دانشجویان دوره‌های مختلف تحصیلی مؤسسات آموزش عالی به تفکیک نوع وابستگی به دستگاه اجرایی بر حسب جنس	۲۴۱
جدول شماره ۵۶- آموزشگران دانشگاهی تمام وقت مؤسسات آموزش عالی بر حسب مرتبه علمی.....	۲۴۳
جدول شماره ۵۷- واحدهای مسکونی معمولی بر حسب تعداد خانوار معمولی ساکن.....	۲۵۰
جدول شماره ۵۸- خانوارهای معمولی ساکن در واحدهای مسکونی معمولی بر حسب نحوه تصرف محل سکونت	۲۵۱
جدول شماره ۵۹- واحدهای مسکونی معمولی بر حسب نوع اسکلت و مصالح عمده به کار رفته در ساختمان در نقاط شهری و روستایی.....	۲۵۲

- جدول شماره ۶۰- مشخصات عمومی شرکت‌های تعاونی مسکن در پایان اسفند ۲۵۳
- جدول شماره ۶۱- واحدهای مسکن محرومین احداث شده و در دست احداث توسط بنیاد مسکن
انقلاب اسلامی..... ۲۵۴
- جدول شماره ۶۲- سینماها و تماشاگران فیلم‌های سینمایی ۲۶۲
- جدول شماره ۶۳- کتابخانه‌های عمومی، اعضا و کتاب‌های موجود بر حسب استان ۲۶۳
- جدول شماره ۶۴- تعداد اماکن ورزشی به تفکیک نوع مکان: ۱۳۹۸..... ۲۶۴
- جدول شماره ۶۵- بازدیدکنندگان از موزه‌ها و بناهای تاریخی تحت پوشش وزارت میراث فرهنگی،
گردشگری و صنایع دستی به تفکیک استان ۲۶۵
- جدول شماره ۶۶- گردشگران خارجی وارد شده به کشور بر حسب مرزهای ورودی ۲۶۵
- جدول شماره ۶۷- تعداد مطبوعات بر حسب محل و فاصله انتشار ۲۶۶
- جدول شماره ۶۸- تعداد مراجعان و تعداد وسایل و اندام‌های مصنوعی ساخته شده و تعمیر شده در
کارگاه‌های مراکز فنی ارتوپدی جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران ۳۵۸

پیشگفتار چاپ اول

«رفاه اجتماعی»، «تأمین اجتماعی»، «تأمین و رفاه اجتماعی» و «تأمین رفاه اجتماعی»، عناوین دروسی هستند که براساس مصوبات ستاد انقلاب فرهنگی سابق و شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری در مجموعه رشته‌ها و گرایش‌های علوم اجتماعی در قالب دروس اختیاری و یا الزامی (متناسب با کاربرد آنها در رشته مورد نظر) منظور و به دانشجویان ارائه شده است. این دروس در میان مجموعه شاخه‌های علوم اجتماعی برای رشته‌هایی نظیر مددکاری اجتماعی، خدمات اجتماعی، تعاون و رفاه اجتماعی در مقایسه با شاخه‌ها و گرایش‌های دیگر از اهمیت بیشتری برخوردار است. منابع مکتوب درخصوص رفاه اجتماعی با عنایت به اهمیت و گستردگی آن به‌خصوص به زبان فارسی بسیار محدود است و به هیچ‌وجه متناسب با نیازهای جامعه اعم از دانشگاه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات اجرایی ذیربط نیست. براین اساس، اینجانب در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ همزمان با تدوین و تصویب اولین برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، جزوه‌ای را همراه با اطلاعات و آمار مربوط به آن زمان با عنوان رفاه اجتماعی برای دانشجویان علوم اجتماعی طراحی و تدوین کردم که به تدریج و با مطالعه منابع جدیدتر و کسب تجارب بیشتر به کمیت و کیفیت آن در طی سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۸ افزوده شد و بالاخره طی سال ۱۳۷۹ با تلاش در حد وسع و توان علمی خود و فرصت زمانی فراهم شده همراه با آخرین اطلاعات آماری، کتاب حاضر با عنوان «مبانی رفاه اجتماعی» تدوین گردید که

قطعاً همراه با کاستی‌های فراوان است. تذکر و ارشاد همکاران فاضل و دانشمند در اصلاح این تلاش و غنی‌تر شدن آن بسیار مؤثر خواهد بود و با یک چنین لطفی، از این بزرگواران سپاسگزار خواهم بود. وظیفه خود می‌دانم که از همکار ارجمند جناب آقای دکتر علیزاده بابت ویراستاری علمی و ادبی این اثر و راهنمایی‌ها و کمک‌های عالمانه و ارزشمندشان صمیمانه تشکر کنم.

کتاب حاضر را به جامعه مددکاری اجتماعی کشور عزیزمان و به همهٔ خادمان صدیق، به محرومان و نیازمندان جامعه و تمامی کسانی که در میدان وسیع رفاه اجتماعی در اشکال مختلف مشغول فعالیت هستند تقدیم می‌کنم. باشد که مقبول درگاه ایزد منان قرار گیرد.

محمد زاهدی اصل

بهار ۱۳۸۱

پیشگفتار چاپ دوم

”به نام خداوند جان و خرد“

امروزه رفاه اجتماعی و سیاست‌های رفاهی یکی از اصلی‌ترین تکالیف دولت‌ها را تشکیل می‌دهد و در این راستا، متناسب با ساختار و شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی خود تدابیر لازم را اتخاذ و اقدامات لازم را رأساً یا با کمک بخش خصوصی و مشارکت‌های مردمی معمول می‌دارند.

رفاه اجتماعی به عنوان اصلی‌ترین عنصر توسعه و توسعه انسانی - اجتماعی در ابعاد عینی و ذهنی (مادی و معنوی) مقولاتی را مطرح می‌سازد که میزان و چگونگی آنها، تعیین‌کننده سطح توسعه یافتگی کشورهاست. تعمق در محتوا و مفاد برنامه‌های توسعه به ویژه برنامه چهارم توسعه کشورمان به عنوان گام نخست در فرایند چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴ مؤید این مطلب است.

از سوی دیگر، رفاه اجتماعی و مباحث مربوط به آن یکی از دروس مهم و حتی در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان، به عنوان یکی از رشته‌های دانشگاهی و غالباً در مقاطع تحصیلات تکمیلی در مجامع و محافل علمی، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای را پیدا کرده است که آثار آن در کشور ما نیز به عنوان عضوی از جامعه جهانی، هویدا است که وجود رشته‌های مرتبط و اندیشه ایجاد رشته‌های جدید در این حوزه از مصادیق آن است. چنین شرایطی ضرورت تقویت منابع این حوزه را مضاعف می‌کند و لذا اینجانب با سپاس بیکران از ایزد یکتا بر اساس احساس تکلیف و همچنین نیاز مبرم جامعه

دانشگاهی و دانش پژوهان عزیز با عنایت به نایاب شدن چاپ اول کتاب طی دو سال گذشته همراه با تجدیدنظر نسبت به برخی مباحث نظری و تحلیلی و جایگزین کردن آخرین اطلاعات و داده‌های آماری با طلب استعانت از پروردگار زمینه دومین چاپ آن را فراهم ساختم.

قطعاً هر تلاش از این دست، همراه با کاستی‌ها و نقایصی است که ارشاد و تذکار همکاران ارجمند و اندیشمندان گرانقدر می‌تواند یک همکاری و اقدام ارزشمند برای ارتقاء کیفی این اثر برای چاپ‌های بعدی باشد که منت‌دار و ممنون آنها خواهم بود. لازم به تذکر است که با توجه به عنوان کتاب (مبانی رفاه اجتماعی) اصل بر رعایت اختصار بوده است. در شرایطی که بسیاری از موضوع‌ها و مباحث کتاب ظرفیت و پتانسیل تبدیل به یک اثر مستقل را دارد.

بر خود فرض می‌شمارم از تمامی عزیزانی که مشوق اینجانب در تجدید چاپ توأم با تجدید نظر کتاب حاضر بوده‌اند و همچنین از معاونت پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی و همکاران پرتلاش آن حوزه صمیمانه تشکر کنم و این اثر را به روح بلند روانشاد ستار اعتمادی که تا واپسین لحظات عمرش مددکار اجتماعی ماند و صمیمانه در خدمت معلولین کشور بود تقدیم کنم.

محمد زاهدی اصل

شهریور ۱۳۸۷

پیشگفتار چاپ سوم

”به نام آنکه جان را فکرت آموخت“

در دهه سوم قرن بیست و یک میلادی، موضوع رفاه اجتماعی با ابعاد جدیدی مورد توجه بیشتری قرار گرفته است و به عنوان مجموعه‌ای از شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی از اصلی‌ترین موضوع‌های توسعه و توسعه‌یافتگی تلقی می‌شود که می‌بایست با سیاستگذاری‌های هوشمندانه و حکمرانی کارآمد، عرصه زندگی را برای شهروندان، توأم با امنیت و رفاه سازد که این دو (رفاه و امنیت) به عنوان دو مشخصه اصلی از یک جامعه توسعه یافته تلقی می‌شود. موضوع رفاه اجتماعی در بستر زمان با تحولاتی همراه بوده است که تجلی‌گاه آنرا می‌توان در گزارشات سالیانه برنامه توسعه سازمان ملل (U.N.D.P) ملاحظه کرد. هر چند در کشور ما این فرایند با محدودیت‌ها و چالش‌هایی روبروست که ورود به این حوزه مجال دیگری می‌طلبد.

کتاب حاضر که نخستین چاپ آن در سال ۱۳۸۱ اتفاق افتاد و در ۱۳۹۰ تجدید چاپ گردید، نیازمند به روز شدن بوده و بر اساس اعلام واحد انتشارات دانشگاه، مورد درخواست مخاطبین نیز می‌باشد و لذا با طلب استعانت از ایزد یکتا، ویراست سوم این اثر با تکیه بر اطلاعات و آمار به روز (از جمله آنها، جدیدترین آمار نفوس و مسکن کشور)، همراه با یافته‌های جدید در دسترس اقدام شد و در این رابطه از همراهی معاونت محترم پژوهشی دانشگاه و مجموعه همکاران ارجمند این معاونت صمیمانه سپاسگذارم و این اثر را به روح بلند همکاران فرهیخته‌ای تقدیم می‌کنم که طی ده سال

اخیر به دیار باقی شتافتند ولی نامشان و آثارشان در حوزه علوم اجتماعی جاودانه و از باقیات صالحات است.

از دانشجویان و دانش‌آموختگان این حوزه و اساتید مغزز، بابت کاستی‌های اثر عذرخواهم و نقد و نظرات اصلاحی این عزیزان را با سپاس فراوان و به دیده منت پذیرا هستم و بار دیگر از دوست و همکار ارجمند جناب آقای دکتر غلامرضا علیزاده نسبت به مقدمه ارزشمند کتاب قدردانی ویژه دارم.

محمد زاهدی اصل

شهریور ۱۴۰۲

مقدمه

رفاه اجتماعی^۱ معمولاً به عنوان یکی از رشته‌های دانشگاهی و یا حداقل به عنوان یک درس اصلی برای دانشجویان، به ویژه دانشجویان علوم انسانی - اجتماعی در اغلب دانشگاه‌های معتبر دنیا عرضه می‌شود. از سوی دیگر رفاه اجتماعی، معمولاً یکی از برنامه‌های عمده دولت‌ها را برای تأمین بهزیستی و سعادت انسان‌ها تشکیل می‌دهد و با توجه به نقش و تأثیر آن در توسعه اجتماعی و اقتصادی، یکی از اهداف عمده «سیاست‌های اجتماعی»^۲ تلقی می‌شود.

علاوه بر آن، معمولاً یکی از معرف‌های میزان پیشرفت کشورها را، شاخص‌های مربوط به رفاه اجتماعی تشکیل می‌دهد. یعنی کشورهای مختلف جهان برای بیان میزان پیشرفت خود، از شاخص‌های مربوط به رفاه اجتماعی استفاده می‌کنند و در نهایت، چنین تلقی می‌شود که هر اندازه سرمایه‌گذاری‌ها و بودجه‌های سالیانه دولت، صرف برنامه‌های بنیادی رفاه اجتماعی بشود، به همان میزان می‌توان ادعای پیشرفت و ترقی کرد. تأمین اجتماعی برای اقشار مختلف جامعه، بهداشت و درمان ملی و رایگان، تعمیم تعلیم و تربیت و ریشه‌کن ساختن جهل و بی‌سوادی، تأمین نیازهای اولیه نظیر تغذیه، مسکن، اشتغال، تحقق امنیت اجتماعی، حمایت از گروه‌های ویژه اجتماعی، همه و همه

1- Social Welfare

2- Social Policy

از زمینه‌های رفاه اجتماعی است که در دنیای به اصطلاح پیشرفته امروز، مورد توجه سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران امور رفاهی - اجتماعی قرار می‌گیرد. ولی واقعیت‌های موجود نشان می‌دهد که علی‌رغم نعمات بی‌پایان الهی در پهنه گیتی، طبق نظر کارشناسان، نیمی از مردم جهان در گرسنگی نسبی به سر می‌برند، در حالی که عده‌ای قلیل با مصرف بیش از حد پروتئین دچار بیماری می‌شوند. همه می‌دانیم که فقر و گرسنگی یک پدیده غیرطبیعی است، یعنی در صورتی که ثروت و نعمات جهان به صورت عادلانه میان افراد بشر تقسیم شود، گرسنه‌ای در روی زمین پیدا نخواهد شد. بیان رقمی در این زمینه خالی از لطف نیست، مجموع پروتئین حاصل از فرآورده‌های گوشتی، لبنیات و تخم مرغ در دنیا بیش از ۱۰۷۳۶۰۰۰ تن در روز است، در صورتی که پروتئین مورد نیاز جمعیت کنونی بیش از ۱۰۴۳۹۰۰۰ تن نیست. بنابراین، تولید پروتئین حدود ۳۰۰ هزار تن در روز بیش از میزان احتیاج است (سبحانی، ۱۳۶۰: ۲۰۱).

این سیاست‌های استعماری است که مشکل فقر و گرسنگی را به ملت‌های زیر سلطه جهان تحمیل می‌کند، وگرنه طبق نظر کارشناسان بین‌المللی، بشر با وسایل کنونی می‌تواند نیاز میلیاردها انسان را از صحرا و دریا فراهم آورد تا چه رسد به اینکه بخواهد از تکنولوژی پیشرفته هم در این زمینه بهره گیرد.

در صورتی که در همان کشورهای پیشرفته و متمدن، هدف از تأمین رفاه اجتماعی، مهیا ساختن سعادت و نیک‌بختی انسان است، چگونه و چرا این نیک‌بختی و بهروزی، حاصل نمی‌شود. انسانی که طبق آمار و ارقام و شاخص‌های ارائه شده، نیازهای اساسی‌اش تأمین شد، چنین سرخورده و مضطرب، در پهنه گیتی ره گم کرده و حیران باقی می‌ماند و برای ارضاء نیازهای مرموز و ناشناخته‌اش دست به کارهای عجیب و خارق‌العاده می‌زند و یا برای جلب توجه و عطوفت دیگران، خود را به اشکال مختلف درمی‌آورد و یا دست به خودکشی می‌زند و گاهی هم به طرق مختلف برعلیه این همه رفاه‌زدگی (به معنی غربی آن) طغیان می‌کند و ...

بنابراین، در جهانی که بیش از $\frac{1}{۳}$ سکنه آن با گرسنگی، فقر و جهل دست به گریبان

هستند و^۱ دیگر به دلیل ارضاء نشدن بسیاری از نیازهای انسانی و معنوی خود، ره گم کردگانی بیش نیستند و سیاست‌های استعماری و استحماري کارگزاران استکبار جهانی، با برنامه‌های ظاهر فریب رفاه اجتماعی، تحميق مردم و حتی ملت خود را هدف گرفته‌اند، ظاهراً سخن از رفاه اجتماعی آن هم به مفهوم امروزی آن، سخنی بیهوده خواهد بود ولی تفحص و بررسی محققانه در پهنه این موضوع به‌ویژه برای کشوری نظیر ایران و بازنگری به مفاهیم، تعاریف، معیارها، سیاست‌ها و برنامه‌های رفاه اجتماعی، می‌تواند آغازی برای توجه کارشناسان و متفکران علوم اجتماعی به منظور شناخت بیشتر و بهتر این زمینه باشد. توجهی که می‌تواند زمینه سعادت حقیقی و تعالی جامعه بشری را فراهم سازد.

در جهان امروز، «رفاه اجتماعی» بخشی از زندگی و فرهنگ انسانی تلقی می‌شود و گسترش نظریه‌های انسان‌دوستی با تأکید بر مسئولیت همگان نسبت به یکدیگر و همچنین پیشرفت علوم اجتماعی و زیستی در پیدایش نگرش‌های جدید در خصوص رفاه اجتماعی مؤثر بوده است. نیازهای اساسی از مقوله معیشت فراتر رفته و زمینه‌های غیرمادی را نیز شامل می‌شود، به گونه‌ای که در عصر حاضر پدیده «امنیت»^۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های رفاه اجتماعی تلقی می‌شود، به طوری که محور اصلی توسعه در قرن حاضر را «امنیت انسانی»^۲ تشکیل می‌دهد، چنانچه بخش قابل توجهی از گزارش توسعه انسانی سازمان ملل در سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۸ به این مهم اختصاص یافته است. برنامه توسعه سازمان ملل (U.N.D.P)^۳ در این گزارش معتقد است که «مادام که مردم در زندگی روزانه خود امنیت نداشته باشند جهان هرگز نمی‌تواند به صلح دست یابد و این امنیت در توسعه است نه در اسلحه، و امروزه اکثر مردم از ناحیه نگرانی‌های مرتبط با زندگی روزمره احساس ناامنی می‌کنند تا ترس از وقوع یک حادثه. امنیت

1- Security

2- Human Security

3- United Nation Development Program

شغلی، امنیت از جهت درآمد، سلامت، زیست محیطی و ... نگرانی‌هایی هستند که در ارتباط با امنیت انسانی در سراسر جهان به ظهور می‌رسند» (سپهری، ۱۳۸۵: ۸۷). امروزه «توسعه»^۱ و «رشد»^۲ یکی از مهم‌ترین مباحث مطرح در میان جامعه‌شناسان، سیاست‌گذاران و اقتصاددانان است.

درک علت‌های عقب‌ماندگی ۷۰ درصد جمعیت جهان که در قاره آسیا، آفریقا و آمریکا پراکنده هستند، نقش حیاتی دارد. با گذشت دو قرن از انقلاب صنعتی هنوز دو سوم مردم کره زمین در فقر و عقب‌ماندگی به سر می‌برند. شاخص‌های بانک جهانی نشان می‌دهد که ۴۰ درصد جمعیت جهان در شرایط فقر مطلق به سر می‌برند. و بخش بزرگی از ۶۰ درصد بقیه نیز در وضعیت تقریباً مشابه قرار دارند فقیرتر شدن فقرا و غنی‌تر شدن ثروتمندان به یک قاعده کلی تبدیل شده است. در بررسی علل و عوامل مؤثر در پیدایش فقر و عقب‌ماندگی، نگرش‌های متفاوتی وجود دارد. گروهی از اندیشمندان فقر را تحت تأثیر شرایط و مناسبات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی داخلی کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه می‌دانند و حل آن را وظیفه نیروهای مولد داخلی محسوب می‌کنند گروهی دیگر از متفکران آن را ناشی از روابط و مناسبات غارتگرانه کشورهای پیشرفته (مرکز) با کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه (پیرامون) تبیین می‌کنند، پاره‌ای از پژوهشگران پدیده فقر و توسعه‌نیافتگی را حاصل تعاملات میان عوامل درون‌زا با مناسبات تحمیلی از بیرون می‌دانند. هر یک از دیدگاه‌های برشمرده شده در فوق چه بطور مستقل و یا در رابطه‌ای تعاملی موجب فقر و توسعه‌نیافتگی باشند در نتیجه فقر تأثیری بر جای نمی‌گذارند.^۳ آنچه مسلم است فقر و توسعه‌نیافتگی آثار سوء و زیانباری را بر فرد، خانواده و جامعه تحمیل می‌کند. آمار منتشره بانک جهانی نشان می‌دهد که یک میلیارد از جمعیت جهان فاقد مسکن،

1- Development

2- Growth

۳- برای مطالعه بیشتر به اقتصاد رشد و توسعه، جلد اول از مرتضی قره‌باغیان، نشر نی مراجعه شود.

مواد غذایی کافی، تسهیلات آموزشی و بهداشتی هستند. به بیان روشن‌تر نصف مردم جهان در زیر خط فقر قرار گرفته‌اند. تراژدی موجود زمانی اوج می‌گیرد که علی‌رغم رشد اقتصادی در کشورهای توسعه نیافته نابرابری‌ها در توزیع درآمد گسترده‌تر و عظیم‌تر می‌شود. ضمن اینکه جمعیت این قبیل کشورها هم با شتاب بیشتر از آن افزایش می‌یابد و شکاف درآمدی را عمیق‌تر می‌سازد در عرصه جهانی نیز این وضعیت ادامه می‌یابد به طوری که با بالا رفتن شاخص‌های تولید محصولات کشاورزی و صنعتی به همان میزان و یا حتی بیشتر بر تعداد گرسنگان و قحطی‌زدگان افزوده می‌شود و شکاف نابرابری‌های بین کشورهای مرکز و پیرامون وسیع‌تر می‌گردد. پیشرفت‌های تکنیکی، علمی و نقش وسایل نوین ارتباطات در کاستن از فاصله‌ها، نزدیک‌تر شدن فرهنگ‌ها، گسترش روابط اجتماعی و افزایش تولید اقتصادی همه و همه هنوز نتوانسته است بر نیروهای بازدارنده و مخرب چیره شود. در چنین فضایی از زیست اجتماعی و مناسبات جهانی حاکم بر آن، سیاست‌ها در برنامه‌های برون‌رفت از این دور تسلسل باطل و ورود به توسعه یافتگی چگونه محقق و محرز می‌شود؟ و دولت‌ها و مردم کشورهای در حال توسعه چه شیوه‌هایی را باید اتخاذ کنند تا از بن‌بست تنگ و تاریک عقب‌ماندگی به فضاهای روشن و بسیط و گسترده راه یابند؟ این سئوالی است که باید پاسخ در خور برای آن یافت به این منظور شناسایی ابعاد مسأله ضرورت دارد زیرا که پایه هر ساختن را شناختن رقم می‌زند و برای دستیابی به شناخت، لازم است مفاهیم تعریف شده و شاکله آن مشخص و معین گردد.

در مفهوم کلی، «توسعه» عبارت است از تغییرات تدریجی و پیشرفت مستمر از یک حالت ابتدایی به سوی وضعیتی تکامل یافته که شرایط زندگی نامطلوب را به مطلوب تغییر می‌دهد. به تعبیری دیگر توسعه کشف روش‌های دستیابی به حرکت پیشرفته و تکاملی است، که پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را متعادل و متوازن می‌سازد به طوری که شرایط نوین موجب تحقق عدالت، آزادی و پویایی اجتماعی و اقتصادی می‌شود. می‌توان نتیجه گرفت که توسعه، رشد مداوم اقتصادی یک جامعه است، همراه

با بهبود وضعیت رفاهی افراد آن جامعه. بنابراین توسعه دارای دو بعد می‌باشد: ۱- بعد اقتصادی یا کمی ۲- بعد غیراقتصادی یا کیفی.

اندازه‌گیری این شاخص در بررسی میزان توسعه در عین دارا بودن اهمیت بسیار بالا بویژه در طبقه‌بندی در جه توسعه‌یافتگی کشورها، چون مراد اصلی این نوشتار نمی‌باشد. به طور مختصر به آن اشاره می‌شود. در ادبیات اقتصادی، بعد اقتصادی توسعه همان رشد اقتصادی است که به قول "فریدمان" به معنی گسترش سیستم در جهات مختلف بدون تغییر در زیربنای آن است.

"شومپتر" رشد اقتصادی را تغییرات آرام و تدریجی در شرایط اقتصادی در بلندمدت می‌داند که در نتیجه افزایش تدریجی در نرخ پس‌اندازها و جمعیت ایجاد می‌شود. "لبرگر" رشد اقتصادی را تولید بیشتر تعریف می‌کند بدون اینکه در نحوه و سازمان تولید تغییری ایجاد شود.

رشد اقتصادی را با اندازه‌گیری شاخص زیر می‌توان بررسی کرد:

۱- تولید ناخالص ملی (G.N.P)

۲- تولید ناخالص داخلی (G.D.P)

۳- درآمد ملی (N.I)

۴- درآمد سرانه ملی (P.C.Y)

روند رو به رشد و مثبت هر یک از شاخص‌های فوق نسبت به دوره زمانی قبل از خود، میزان رشد اقتصادی را نشان می‌دهد. که برای جلوگیری از اطاله کلام فقط به طبقه‌بندی کشورها براساس درآمد سرانه ملی بسنده می‌کنیم. کشورهای جهان براساس میزان درآمد سرانه ملی در سه گروه عمده طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- کشورهای کم‌درآمد با میزان درآمد سرانه ۴۳۰ دلار.

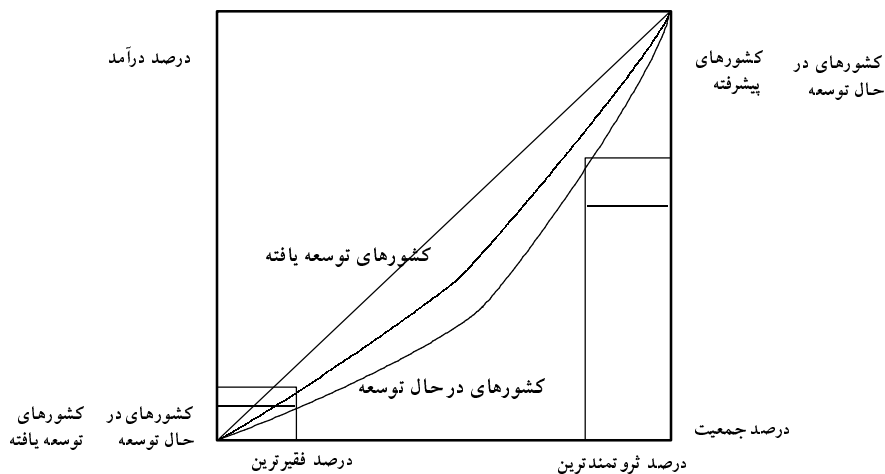
۲- کشورهای میان‌درآمد با میزان درآمد سرانه ۴,۲۶۰ دلار.

۳- کشورهای بالادرآمد با میزان درآمد سرانه ۲۵,۰۰۰ دلار و بالاتر.

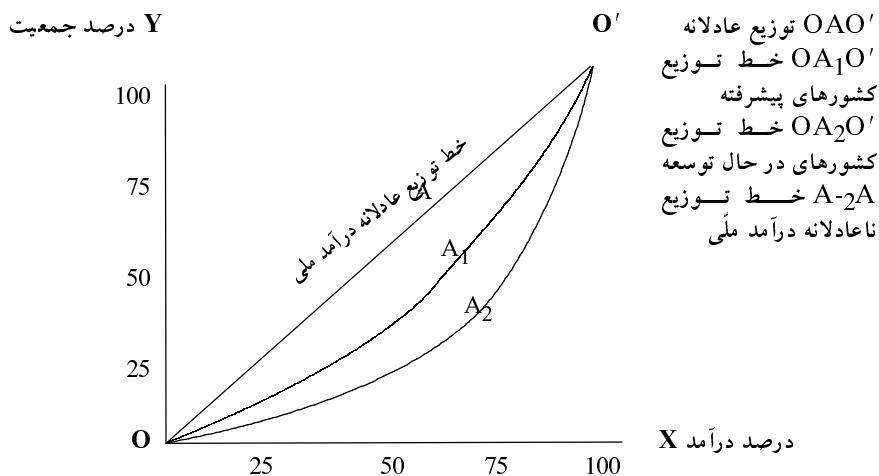
توزیع فراوانی موقعیت کشورها به نسبت جمعیت و سهم درآمدی در جهان

درصد درآمد	درصد جمعیت	سهم و جمعیت وضع کشورها
۶	۶۰	کشورهای کم درآمد
۱۷	۱۵	کشورهای میان درآمد
۷۷	۲۵	کشورهای بالادرآمد
%۱۰۰	%۱۰۰	جمع

جدول مذکور نشان دهنده قطبی شدن شدید جهان است که در یک سوی آن میلیاردها انسان فقیر و درمانده و در سوی دیگر اقلیتی بسیار ثروتمند قرار گرفته‌اند. توزیع ناعادلانه ثروت و درآمد باعث شده است که ۴۰۰ نفر، میلیارد در جهان ثروتی بیش از نیمی از جمعیت جهان را به خود اختصاص دهند (قره‌باغیان، ۱۳۷۱: ۴۶ و ۵۵). یعنی اگر جمعیت جهان را ۶/۵ میلیارد در نظر بگیریم هر یک از این ۴۰۰ میلیاردها برابر ۸/۱۲۵ هزار نفر از جمعیت جهان ثروت دارند چنانچه بخواهیم واضح‌تر بیان کنیم می‌شود گفت یک نفر در ایران برابر کل جمعیت تهران ثروت داشته باشد. برای روشن شدن بحث، روند تغییرات درآمد نسبت به جمعیت در کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه یافته در نمودار زیر نشان داده شده است.

منحنی نمایش فوق نشان می‌دهد که توزیع درصد درآمد به درصد جمعیت در بین کشورهای توسعه یافته به توزیع نرمال نزدیک شده است در صورتی که در کشورهای در حال توسعه منحنی OA_2O' بسیار دورتر از خط OAO' است یعنی درصد کمتری از درآمد به درصد بیشتری از جمعیت تعلق می‌گیرد و شکاف درآمدی زیادتر می‌شود.

باتوجه به منحنی فوق، توزیع عادلانه‌تر درآمد ملی در کشورهای پیشرفته را می‌توان در فرمول زیر نشان داد.

$$AA1 < AA2 \Rightarrow AA1 = AA2 - AA1$$

بعد غیراقتصادی توسعه که بعد کیفی توسعه نامیده می‌شود به زعم پاره‌ای از اندیشمندان هدف توسعه نیز تلقی می‌شود که برای رسیدن به این هدف وسیله‌ای پویا و پرشتاب با نام بیمه‌های اجتماعی و گذرگاهی امن با نام تأمین اجتماعی لازم است تا امکان حرکت در رسیدن به مقصد رفاه اجتماعی فراهم شود. بر این اساس هر قدر بنیان‌های بیمه‌های اجتماعی استوارتر و شالوده تأمین اجتماعی محکم‌تر باشد به همان میزان سرعت دستیابی به رفاه اجتماعی افزایش می‌یابد. گرچه رفاه اجتماعی بعد کیفی توسعه می‌باشد ولی این معنا متبادر به ذهن نشود که نمی‌توان آنرا اندازه‌گیری کرد. برای اندازه‌گیری رفاه اجتماعی شاخص‌هایی وجود دارد که می‌توان از آن برای ایران نیز سود جست.

ولی بهتر آن است که این شاخص‌ها با شرایط و ویژگی هر کشوری استاندارد شود یا به تعبیر بهتر، شاخص‌ها بومی شوند. با وصف این سطح و درجه رفاه اجتماعی را می‌توان با معیارهای زیر اندازه گرفت:

- ۱- سطح بهداشت عمومی
- ۲- میزان و ترکیب انواع غذاهای ساده شش‌گانه در تغذیه
- ۳- گستره فراگیری وضعیت آموزش و پرورش
- ۴- درجه و میزان سوادآموزی
- ۵- سطح و میزان اشتغال
- ۶- شرایط کار و مناسبات حاکم بر محیط‌های کار
- ۷- چگونگی مصرف مواد حیاتی
- ۸- تسهیلات و خدمات رفت‌وآمد شهری و بین شهری

۹- وضعیت و نوع مسکن و میزان فضای زیست انسانی

۱۰- نحوه و شیوه امکان گسترش قوه ابتکار

۱۱- وضعیت پوشاک

۱۲- نحوه و چگونگی گذراندن اوقات فراغت و بهره‌مندی از تفریحات سالم

۱۳- وضعیت امنیت اجتماعی.

با اندازه‌گیری شاخص‌های فوق چه به صورت مجموع و یا موردی می‌توان درجه رفاه اجتماعی را مشخص کرد. با بررسی معیارهای فوق این نتیجه حاصل می‌شود که بعد رفاه اجتماعی توسعه به دنبال توزیع عادلانه امکانات اعم از نرم‌افزاری و یا سخت‌افزاری آن می‌باشد که تحقق عدالت اجتماعی را در جامعه بشری ممکن می‌سازد. در پاره‌ای از منابع مربوط به امر رفاه اجتماعی ترکیب و تلفیقی از شاخص‌های فوق را با عنوان کلی‌تری به کار برده‌اند که در این بحث به یک مورد آن اشاره می‌کنیم. براساس این طبقه‌بندی مؤلفه‌های رفاه اجتماعی در دو گروه قرار می‌گیرند:

۱- شاخص‌های فقر انسانی

۲- شاخص‌های توسعه انسانی

در شاخص‌های فقر انسانی درصد جمعیتی را که انتظار نمی‌رود به چهل سالگی برسند مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهند و نسبت آن را در کل جمعیت کشور و یا جمعیت فعال آن اندازه‌گیری می‌کنند درصد به دست آمده باتوجه به استانداردهای جهانی موقعیت و جایگاه این شاخص را نشان می‌دهد و انحراف معیار هر کشوری را از استانداردهای جهانی تعیین می‌کند.

در شاخص توسعه انسانی موارد زیر مورد مطالعه قرار می‌گیرد و به کمیّت تبدیل می‌شود.

۱-۲- بهره‌مندی از زندگی که بر پایه قدرت خرید درآمد واقعی اندازه‌گیری می‌شود

۲-۲- نرخ بزرگسالان بی‌سواد: این شاخص به دو طریق محاسبه می‌شود در روش اول

درصد جمعیت بزرگسال بی سواد را نسبت به کل جمعیت بزرگسال اندازه گیری می کند. در روش دوم درصد جمعیت بزرگسال بی سواد را نسبت به کل جمعیت کشور محاسبه می کند این شاخص نیز باتوجه به استانداردها، درجه رفاه اجتماعی را می سنجد.

۳-۲. محرومیت انسانی: برای اندازه گیری محرومیت انسانی از سه متغیر استفاده می شود:

۱- درصد جمعیت بدون دسترسی به آب سالم

۲- درصد جمعیت بدون دسترسی به خدمات بهداشتی

۳- درصد کودکان کم وزن زیر ۵ سال سن

بررسی و مطالعه در معیارها و مؤلفه های مذکور، درجه رفاه اجتماعی را در هر کشوری باتوجه به مختصات استاندارد شده آن معلوم و مشخص می سازد

به طور خلاصه کشورهای جهان، لزوم برنامه ریزی در حوزه رفاه اجتماعی را پذیرفته اند ولی در سیاست های رفاهی و چگونگی اجرای برنامه های مربوط به آن بر اساس ارزش ها و سیستم اجتماعی خود عمل می کنند. کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست و برنامه های رفاه اجتماعی از تکالیف و مسئولیت های مستقیم و غیرمستقیم دولت تلقی می شود، تا بدین وسیله زمینه تحقق عدالت اجتماعی در جامعه فراهم شود. در این نوشتار سعی شده است به طور اعم، زمینه ها و موضوعات مختلف مربوط به رفاه اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد.

مجموعه بحث حاضر در شش بخش و در هر بخش در چند فصل عرضه شده است و در تقسیم بندی مطالب سعی شده است که نظم منطقی موضوعات رعایت شود.

در بخش اول مفهوم رفاه اجتماعی همراه با فلسفه و نظریه های مربوط به آن مورد بحث قرار گرفته است و در بخش دوم ابتدا تاریخچه رفاه اجتماعی در جهان و سپس در ایران به اختصار مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخش سوم ابتدا اهداف برنامه های رفاه اجتماعی در قبل و بعد از انقلاب و سپس رفاه

اجتماعی در رابطه با توسعه بررسی شده است و در انتهای این بخش، رفاه اجتماعی در رابطه با بخش کلان بهزیستی تبیین گردیده است.

در بخش چهارم کتاب، شاخص‌های عمده رفاه اجتماعی در زمینه‌های مختلف تغذیه، بهداشت و درمان، اشتغال، درآمد و هزینه، تعلیم و تربیت، مسکن و فراغت یا اقتباس از منابع سازمان ملل مورد توجه قرار گرفته است.

مشمولین رفاه اجتماعی یعنی کودکان، سالمندان، کارگران، معلولان و کشاورزان در مباحث مستقلی موضوعات بخش پنجم را به خود اختصاص داده است. و بالاخره در بخش پایانی، سه مؤسسه از مجموعه سازمان‌های مسئول در حوزه رفاه اجتماعی از بخش‌های سه‌گانه حمایتی، بیمه‌ای و امدادی (هر کدام یک سازمان) معرفی شده است.